

Руслан Тополевський

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-3322>
Researcher ID: <https://www.researchgate.net/profile/Ruslan-topolevskyi>
rtopole@gmail.com

УДК 341.1:341.4

МЕХАНІЗМИ ООН З ДОКУМЕНТУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена механізмам ООН з документування міжнародних злочинів, скоєних Російською Федерацією проти України.

Метою статті є не тільки огляд існуючих механізмів документування, а й висвітлення напрямів і підходів для формування комплексного застосування цих засобів, що є важливим для подальшого розвитку міжнародного правосуддя та запобігання вчиненню міжнародних злочинів у майбутньому.

Механізми ООН з документування міжнародних злочинів, скоєних РФ проти України, є важливою складовою глобальної реакції на порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини в умовах збройного конфлікту. Враховуючи неможливість Ради Безпеки ООН ухвалювати рішення через право вето, використання механізмів Генеральної Асамблеї ООН та інших органів стає необхідним для забезпечення міжнародного правопорядку. В цьому контексті створення Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, а також робота Моніторингової місії ООН з прав людини стали основними інструментами документування злочинів РФ. Водночас Генеральна Асамблея ООН прийняла низку резолюцій, що засуджують агресію РФ і підтримують міжнародні механізми для розслідування міжнародних злочинів.

Автор підкреслює важливість цих механізмів для притягнення до відповідальності за воєнні злочини, а також для подальшої мобілізації міжнародної спільноти в боротьбі за справедливість. Як показано у статті, процес документування є основою для наступних юридичних кроків, включаючи міжнародні розслідування та судові процеси. Дослідження охоплює не лише роль ООН, а й співпрацю ООН з іншими міжнародними організаціями, зокрема з Міжнародним кримінальним судом.

Особливо важливим є наголос на тому, що механізми ООН повинні бути інтегровані в єдину систему, яка б включала не лише процесуальну фіксацію фактів, а й забезпечення ефективного функціонування міжнародних і національних інституцій для оцінки доказів і притягнення винних до відповідальності. Автор також підкреслює важливість функціонування Реєстру збитків, завданих російською агресією, що стане важливим інструментом для наступних правових дій.

Надано комплексний погляд на проблематику документування міжнародних злочинів в Україні, підкреслюючи важливість міждержавного й міжнародного співробітництва в боротьбі за відновлення міжнародного права.

Ключові слова: ООН; людські права; права людини; міжнародні злочини; агресія; воєнні злочини; міжнародне гуманітарне право; міжнародне правосуддя; відповідальність за агресію; документування злочинів.

Агресія Російської Федерації проти України загострила питання відповідальності за міжнародні злочини. Вона спричинила численні порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, які потребують належного документування для забезпечення правосуддя та відновлення міжнародного права. Документування цих міжнародних злочинів стикається з суттєвими проблемами, оскільки вони нерідко скоюються на територіях, де відсутні незалежні спостерігачі або слідчі органи, а після їх здійснення сліди приховуються. Так, масові вбивства цивільних осіб, скоєні під час облоги Маріуполя й блокування російськими військовими можливостей для евакуації цивільного населення, все ще залишаються значною мірою поза зоною уваги як українських, так і міжнародних посадовців. Більше того, РФ зносить зруйновані будинки, нерідко з тілами осіб, які там загинули, імовірно, без належного поховання, і на їх місці будує нові, видаючи це за “відновлення міста”. До цього часу кількість цивільних осіб, які загинули під час облоги Маріуполя, залишається невідомою. Так само, невідома доля значної кількості осіб, які зникли, “не пройшовши фільтрацію”, проведену РФ стосовно тих осіб, яким вдалося вижити в Маріуполі і яких “вивозила” російська окупаційна влада.

У зв’язку із цим потрібно докласти певних зусиль для того, щоб не лише зафіксувати, а й реконструювати вчинення міжнародного злочину та надати докази його вчинення¹. Без документування таких злочинів неможливе притягнення до відповідальності винних осіб, у тому числі через механізми міжнародних судів, таких як Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Однак документування і фіксація доказової бази лише на національному рівні недостатня. Адже дії, які можуть кваліфікуватися як міжнародні злочини, перебувають під пильним поглядом як міжнародних органів, так і держав – членів ООН, зокрема й тих, які лояльно ставляться до РФ. Саме тому для сприяння справедливості, відновленню міжнародного права, відшкодуванню шкоди та усуненню “вибіркової сліпоты” міжнародних організацій та представників окремих держав потрібна належна доказова база для міжнародних розслідувань та міжнародних судових процесів.

Тож йдеться не лише про збір і фіксацію доказів у місцях вчинення міжнародних злочинів, а й документування цих доказів і фактів у міжнародно-правових документах. Це уможливить не тільки підтвердити факти, а й обґрунтувати міжнародне засудження порушників саме міжнародними документами, у яких зафіксовані відповідні факти вчинення міжнародних злочинів.

Хоча, очевидно, що до міжнародної відповідальності може бути притягнута лише невелика кількість справжніх винуватців порушення міжнарод-

¹ A Marschik, ‘Improving the UN Response to Aggression and Mass Atrocities’, in Mona Ali Khalil, Floriane Lavaud (eds), *Empowering the UN Security Council: Reforms to Address Modern Threats* (Oxford Academic 2024) 41–54.

ного права, однак перенесення документування масових міжнародних злочинів на міжнародний рівень дає змогу зафіксувати системний характер їх вчинення, продемонструвати необхідний зв'язок між конкретними військовослужбовцями, які скоювали воєнні злочини, і тими, хто віддав їм такий наказ. Документування міжнародних злочинів міжнародними інституціями є засобом відновлення дії міжнародного права. Саме на це звернув увагу академік Петро Рабінович, під керівництвом якого було започатковано переклад українською мовою, і здійснив підготовку коментарів до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питань протидії збройній агресії РФ проти України, прийнятих після початку повномасштабного вторгнення². Ці публікації, всупереч поширеному в громадській думці негативізму щодо ефективності ООН у справі протидії агресії, продемонстрували необхідність більш виваженої оцінки ролі цієї всесвітньої міжнародної організації у зазначеному питанні та її зусиль зі сприяння відновленню порушених агресією державного суверенітету й територіальної цілісності України³. Звернемо увагу й на те, що внесок ООН у розвиток системи захисту прав людини навряд чи можна переоцінити⁴.

Метою цієї розвідки є комплексний аналіз механізмів ООН з документування міжнародних злочинів, розкриття особливостей функціонування цих механізмів у контексті документування злочинів РФ в Україні.

Повномасштабна агресія РФ проти України підкреслила слабкість міжнародно-правових механізмів. Особливо тих, у яких бере участь держава – постійний член Ради Безпеки ООН, яка безпідставно посідає в цьому міжнародному органі місце СРСР і використовує вето для зупинки будь-яких ініціатив Ради Безпеки ООН щодо припинення російської агресії.

Стаття 1(1) Статуту ООН визначає як мету її діяльності:

підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру⁵.

² П Рабінович, Т Дудаш, Р Тополевський, В Гончаров, А Наконечна, 'Науковий коментар до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, ухваленої 2 березня 2022 р., ES-11/1 "Агресія проти України"' [2022] 8 *Право України* 114–120; *Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питань протидії збройній агресії Російської Федерації проти України* (Праці Лабораторії прав людини і громадянина імені академіка Петра Рабіновича, П Рабінович гол ред, Медицина і право 2024) Серія II. Коментарі законодавства. Випуск 13 63.

³ П Рабінович, 'Внесок Організації Об'єднаних Націй у протидію збройній агресії Російської Федерації проти України', *Права людини в період збройних конфліктів: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяч. 25-річчю Національного університету "Одеська юридична академія"* (Одеса 2022) 12–15.

⁴ *Світовий маніфест правового гуманізму. Загальна декларація прав людини як основа міжнародного та національного правозахисту* (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина, П Рабінович ред, Медицина і право 2018).

⁵ Статут Організації Об'єднаних Націй (1945) <https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf> (дата звернення 05.06.2024).

Оскільки міжнародні злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, які скоюються РФ в Україні, є наслідком злочину агресії, відповідно ООН для того, щоб забезпечити мету діяльності, має вживати “ефективних колективних заходів <...> для придушення актів агресії”.

Незалежно від того, яку відповідь дамо на питання щодо того, якими мають бути ці заходи, можна, однак, виокремити необхідні заходи, без яких всі інші залишаться фікцією або взагалі не зможуть бути реалізовані: фіксація акту агресії і його наслідків та притягнення до відповідальності з відшкодуванням заподіяної шкоди. Тож у цій статті зосередимося на тому, яким чином можливе документування російської агресії та її наслідків, зокрема, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду.

Пропонуємо визначити кілька рівнів документування міжнародних злочинів.

Базовий або первинний рівень. Йдеться про початкову фіксацію інформації щодо фактів вчинення міжнародних злочинів та її первинне опрацювання: збір свідчень очевидців і жертв злочинів, аналіз відео- та фотоматеріалів, у тому числі з соціальних мереж, використання супутникових даних для підтвердження воєнних злочинів (наприклад, руйнування цивільної інфраструктури). Документуванням на такому рівні займається низка громадських ініціатив, зокрема “Трибунал для Путіна”. Така фіксація надалі стає основою для юридичного закріплення доказів. Мета такого документування максимально широка й невідкладна фіксація фактів, які можуть вважатися міжнародними злочинами. Надалі ця інформація буде передана на процесуальний або міжнародний рівень.

Процесуальний рівень. Отримані факти опрацьовуються відповідно до процесуальних вимог, зокрема відповідно до вимог МКС та національного процесуального законодавства. Мета такого документування – виокремити ті факти, які можна кваліфікувати як міжнародні злочини і які зафіксовані належним чином для того, щоб мати достатній доказовий характер. Йдеться як про цивільні провадження з відшкодування шкоди, так і про кримінальні провадження в рамках національної правової системи.

Міжнародний рівень. Міжнародні організації ознайомлюються з інформацією, зафіксованою на базовому або процесуальному рівні, і фіксують висновки у відповідних міжнародно-правових документах, наприклад резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Мета документування на цьому рівні полягає в тому, щоб на основі зібраної інформації сформувати узгоджену міжнародно-правову позицію. Ці документи надалі виступають підґрунтям для прийняття інших правових рішень, наприклад, створення Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України⁶. Сюди ж можна віднести результати розслідування, які проводить, наприклад, прокуратура МКС.

⁶ Register of Damage for Ukraine <<https://rd4u.coe.int/en>> (accessed 05.10.2024).

Для того, щоб визначити прийнятність даних, існує необхідність провести відповідну перевірку. Однією з таких методик перевірки є трикрокова верифікація даних, яка включає: первинний збір інформації, аналіз інформації, порівняння цієї інформації з іншими незалежними джерелами. Така перевірка потрібна саме для того, щоб установити рівень достовірності цієї інформації. Адже немає гарантії, що пропагандистська машина РФ не робитиме вкидів фейкової інформації. Так, фейки про українські біолабораторії та комарів, які розносять штучно створену інфекцію, представник РФ озвучував навіть на засіданнях Ради Безпеки ООН. Більше того, попри фіксацію масових убивств цивільних осіб у Бучі, зокрема супутникові знімки тіл загиблих осіб, пропагандисти РФ продовжують стверджувати, що це нібито фейк. Саме тому фіксація міжнародних злочинів у документах міжнародних організацій створює передумову для розвінчання цих фейків і притягнення винних осіб до відповідальності.

Залишається проблемою доступ представників інституцій ООН та інших документаторів до окупованих територій, цивільних заручників і військовополонених, що перебувають на російській і тимчасово окупованій території. Відповідно частина воєнних злочинів залишається прихованою на окупованих територіях. Таку інформацію нерідко отримують опосередковано. Яскравий приклад – облога міста Маріуполь, у якому, за підрахунками, загинуло близько 90 тисяч цивільних осіб⁷. Однак у зв'язку з тим, що на окупованій території не були допущені міжнародні спостерігачі, наприклад, з Міжнародного Комітету Червоного Хреста, оцінити масштаб убивств цивільних осіб можна лише за допомогою непрямих інструментів: супутникові знімки, розрахунки, фото- та відеоматеріали, які вдалося вивезти з окупації, як наприклад, документальний фільм “20 днів у Маріуполі”, який здобув Оскар.

Очевидно, що наявність великої кількості доказів вчинення воєнних злочинів військовими РФ стикається з обмеженістю ресурсів для їх належного аналізу, у зв'язку із чим інституції ООН узагальнюють отримані дані. З плином часу кількість доказів зростає, у зв'язку із чим виникає потреба в належному кадровому та матеріальному забезпеченні інституцій, які займаються безпосередньо документуванням міжнародних злочинів.

Серед основних органів ООН, які документують міжнародні злочини РФ, в Україні можемо назвати такі, як: Незалежна комісія з розслідування злочинів в Україні, Рада з прав людини ООН, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ), Генеральна Асамблея ООН, Суд ООН. Розглянемо їх докладніше:

⁷ У Маріуполі задокументовано 87 тисяч загиблих, але цифра не остаточна – ЗМІ (5 канал 29.08.2022) <<https://www.5.ua/regiony/u-mariupoli-zadokumentovano-87-tysiach-zahyblykh-ale-tsyfra-ne-ostatochna-zmi-286225.html>> (дата звернення 05.06.2024).

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (далі – Місія). У березні 2014 р. УВКПЛ на запрошення Уряду України заснувало Місію, яка виконує мандат УВКПЛ. Місія видає періодичні та тематичні звіти щодо порушень прав людини в Україні, зокрема, внаслідок воєнної агресії РФ⁸. Документування наявності порушень прав людини Місією спирається на стандарт доведення УВКПЛ, який передбачає наявність “достатніх підстав”. Тобто йдеться про те, що, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний “розсудливий спостерігач” мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, і ці факти відповідають усім елементам складу порушення.

Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні. Одним із найважливіших спеціалізованих органів ООН, основною метою якого є фіксація вчинення міжнародних злочинів внаслідок російської агресії щодо України, є Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні (далі – Комісія). Вона була створена 15 березня 2022 р. на основі резолюції Ради з прав людини ООН № 49/1⁹, задля розслідування всіх імовірних порушень і утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов’язаних із ними злочинів у контексті агресії РФ проти України. Мандат Комісії поширюється на міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право. Комісія вважає, що відповідно до загальної ст. 2 Женевських конвенцій 1949 р.¹⁰ ситуація в Україні є міжнародним збройним конфліктом.

12 травня 2022 р. Рада з прав людини прийняла Резолюцію S-34/1¹¹, якою доручила Комісії зосередитися на подіях, що сталися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях. 18 жовтня 2022 р. Генеральній Асамблеї ООН було подано звіт Комісії¹².

Також було вказано, що зібрані докази свідчать про те, що російською владою було скоєно численну кількість порушень у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в багатьох регіонах України та у РФ. Багато з цих порушень прирівнюються до воєнних злочинів і включають умисні вбивства, напади на цивільних осіб, незаконне

⁸ All Reports (UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine) <<https://ukraine.ohchr.org/en/reports>> (accessed 05.10.2024).

⁹ Situation of human rights in Ukraine stemming from the Russian aggression. Resolution 49/1. UN. Human Rights Council. 4 March 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/277/44/pdf/g2227744.pdf>> (accessed 05.10.2024).

¹⁰ Див: Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/114%D0%B0-03#Text>> (дата звернення 05.06.2024).

¹¹ The deteriorating human rights situation in Ukraine stemming from the Russian aggression. UN. Human Rights Council. 12 May 2022. S-34/1 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/342/43/pdf/g2234243.pdf>> (accessed 05.10.2024).

¹² Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. 18 October 2022. A/77/533 <<https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>> (accessed 05.10.2024).

позбавлення волі, тортури, зґвалтування, примусове переміщення та депортацію дітей.

Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснювали напади із застосуванням вибухової зброї у населених пунктах, явно нехтуючи шкодою та стражданнями, завданими цивільному населенню. Комісія задокументувала випадки невибіркових і непропорційних нападів, а також незастосування запобіжних заходів, що є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Комісія, на основі поняття агресії, наведеного в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН¹³ (A/RES/3314(XXIX)) та згідно з принципами незалежності та неупередженості, набула обґрунтованих підстав для висновку, що вторгнення та напади російських збройних сил на територію і збройні сили України кваліфікуються як акти агресії проти України.

Члени Комісії здійснили низку поїздок до України, провели численні інтерв'ю із постраждалими особами особисто та дистанційно, оглянули місця руйнувань, поховань, місця утримання під вартою та катувань, а також залишки зброї, та ознайомилися із документами, фотографіями, супутниковими зображеннями та відео. Водночас Комісії фактично не вдалося налагодити змістовну комунікацію з РФ.

Комісія встановила, що порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини були скоєні на всій території України, а також у РФ. Комісія розробила окремий список ідентифікованих порушників і військових підрозділів, відповідальних за злочини і порушення. Серед порушень міжнародного права, вчинених російськими військовими, Комісія назвала такі: порушення, скоєні під час ведення бойових дій; незаконні напади на території, контрольовані Урядом України; напади на об'єкти енергетичної інфраструктури України; нараження цивільного населення на небезпеку; порушення особистої недоторканності, скоєні російською владою; систематичні умисні вбивства та позасудові страти, незаконне позбавлення волі, катування та жорстоке поводження, зґвалтування, сексуальне та гендерно зумовлене насильство; незаконне переміщення та депортація затриманих осіб; напади на цивільне населення під час пересування; порушення законів окупації; примусові переміщення та депортації дітей.

Комісія представила декілька доповідей Генеральній Асамблеї ООН і Раді ООН з прав людини¹⁴ та продовжує документування воєнних злочинів, вчи-

¹³ UN GA Resolution 314 (XXIX). Definition of Aggression <<https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf>> (accessed 05.10.2024).

¹⁴ Report. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council. A/HRC/52/62 March 2023 <<https://undocs.org/en/A/HRC/52/62>> (accessed 05.10.2024); Conference Room Paper. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. A/HRC/52/CRP.4. 29 August 2023 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-08/A_HRC_52_CRP.4_En%20%28003%29.pdf> (accessed 05.10.2024); Report. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly. A/78/540. 20 October 2023 <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/>

нених унаслідок російської агресії¹⁵. Доповіді Комісії фіксують поточний стан учинених міжнародних злочинів РФ в Україні і саме це посилює значення цих доповідей, поруч з доповідями Місії, як свідчення неупереджених спостерігачів щодо порушень міжнародного права, яке вчинила РФ.

Отже, Комісія має на меті розслідування порушень міжнародного права, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та можливий геноцид. Її діяльність охоплює збір доказів, аналіз подій і підготовку звітів для інформування міжнародної спільноти, зокрема Ради ООН з прав людини та Генеральної Асамблеї ООН.

Можна припустити, що держави, які застосовують принцип універсальної юрисдикції, зможуть використати матеріали Комісії для притягнення до відповідальності винних на своїй території. Звіти Комісії підтверджують масштаби і характер міжнародних злочинів. А це, своєю чергою, сприятиме продовженню та запровадженню санкцій та інших обмежувальних заходів проти РФ, замороження активів для забезпечення репараційних вимог.

Генеральна Асамблея ООН. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, прийняті у відповідь на російську агресію проти України, привертають увагу дослідників¹⁶. Саме резолюції Генеральної Асамблеї послуговували основою для формування міжнародно-правової позиції щодо повномасштабного вторгнення РФ в Україну 2022 р. Водночас вони підкреслили слабкість міжнародно-правових механізмів на захист міжнародного права і миру, у тому випадку, коли агресором виступає постійний член Ради Безпеки ООН.

Однією з перших резолюцій Генеральної Асамблеї після початку вторгнення Росії в Україну стала резолюція від 2 березня 2022 р. «Агресія проти України»¹⁷ (ES-11/1). Вона була ухвалена з метою засудження російської агресії й заклику до негайного припинення бойових дій. Цей документ підтримали більшість країн – учасниць ООН (141 з 193), підкреслюючи солідарність із Україною. Причини прийняття цієї резолюції полягають у порушенні міжнародного права Росією та неприпустимості використання сили для зміни кордонів держав. Наслідками стало глобальне засудження

hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-En.pdf> (accessed 05.10.2024); Report. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council. A/HRC/55/66. 15 March 2024 <<https://undocs.org/en/A/HRC/55/66>> (accessed 05.10.2024); Report. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. 25 October 2024. A/79/549 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/315/17/pdf/n2431517.pdf>> (accessed 05.10.2024).

¹⁵ Independent International Commission of Inquiry on Ukraine <<https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicir-ukraine/index>> (accessed 05.10.2024).

¹⁶ О Кресін, 'Зміст, характер, правове і політичне значення резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо протидії агресії Російської Федерації проти України у 2014–2023 рр.' [2023] 11 Право України 35–57; О Кресін, 'Питання щодо характеру резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у доктрині міжнародного права' [2022] 11 Право України 128–47; О Кресін, 'Характер повноважень та актів Генеральної Асамблеї ООН: статутні положення та еволюція їх тлумачення' [2022] 7 Право України 112–26; *Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН...* (н 2) 63.

¹⁷ ES-11/1. Aggression against Ukraine, Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/293/36/pdf/n2229336.pdf>> (accessed 05.10.2024).

агресії, а також посилення санкційного тиску на РФ з боку ООН і окремих держав¹⁸.

24 березня 2022 р. Генеральна Асамблея прийняла ще одну резолюцію – “Гуманітарні наслідки агресії проти України”¹⁹ (ES-11/2), яка стосувалася гуманітарної ситуації в Україні в умовах війни. Вона закликала до забезпечення гуманітарного доступу до постраждалих регіонів і надання допомоги цивільному населенню. Причина прийняття цієї резолюції – надзвичайна гуманітарна криза в Україні через масові втрати серед цивільного населення, біженців, а також зруйновану інфраструктуру. Резолюція наголошує на важливості міжнародної гуманітарної допомоги та її безперешкодного надання. Її наслідком стала активізація міжнародної гуманітарної допомоги в Україні, зокрема через співпрацю з різними міжнародними організаціями та урядами²⁰.

7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію “Зупинення прав, пов’язаних з членством Російської Федерації в Раді з прав людини ООН”²¹ (ES-11/3), наслідком якої стало виключення Росії з Ради ООН з прав людини. Це було викликано численними повідомленнями про грубі порушення прав людини, зокрема щодо цивільного населення, військовополонених і біженців. Це рішення стало важливим політичним сигналом для міжнародної спільноти про те, що грубе порушення міжнародного гуманітарного права має наслідки навіть на рівні таких інституцій, як ООН²².

12 жовтня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила ще одну важливу резолюцію – “Територіальна цілісність України: захист принципів, закріплених у Статуті Організації Об’єднаних Націй”²³ (ES-11/4), в якій засуджувалася анексія частин українських територій РФ після так званих “референдумів”. Вона підтверджує територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Основні причини прийняття цієї резолюції полягали в порушенні принципу невтручання у внутрішні справи держав та незаконності змін кордонів шляхом силових дій²⁴.

14 листопада 2022 р. була прийнята резолюція “Сприяння правовому захисту та забезпечення відшкодування шкоди у зв’язку з агресією про-

¹⁸ Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН... (н 2) 8.

¹⁹ ES-11/2. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine, Resolution adopted by the General Assembly on 24 March 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/301/67/pdf/n2230167.pdf>> (accessed 05.10.2024).

²⁰ Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН... (н 2) 27.

²¹ ES-11/3. Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council, Resolution adopted by the General Assembly on 7 April 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/312/47/pdf/n2231247.pdf>> (accessed 05.10.2024).

²² Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН... (н 2) 35.

²³ ES-11/4. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations, Resolution adopted by the General Assembly on 12 October 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/630/66/pdf/n2263066.pdf>> (accessed 05.10.2024).

²⁴ Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН... (н 2) 46.

ти України”²⁵ (ES-11/5). Вона закликала притягти до відповідальності РФ та створити Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України²⁶.

23 лютого 2023 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію “Принципи Статуту Організації Об’єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні” (ES11/6)²⁷.

У ній зафіксовано необхідність якнайшвидшого досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні відповідно до принципів Статуту Організації Об’єднаних Націй. Також Генеральна Асамблея ООН повторила свою вимогу до РФ вивести свої військові сили з території України і припинити бойові дії, закликала до належного поведіння з військовополоненими та звільнити незаконно утримуваних осіб. Важливим є наголошення на необхідності притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні найсерйозніших міжнародних злочинів.

Міжнародний суд ООН. 26 лютого 2022 р. Україна звернулася²⁸ до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що РФ порушила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього²⁹. 16 березня 2022 р. Міжнародний суд ООН прийняв рішення, яким задовольнив клопотання України щодо вжиття запобіжних заходів для зупинення військового вторгнення РФ в Україну і видав наказ (order), яким зобов’язав РФ негайно зупинити військові дії в Україні: ‘Суд вважає, що, з огляду на ситуацію, описану вище, РФ повинна, до прийняття остаточного рішення у справі, призупинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України <...>’ (§ 81)³⁰. Цей наказ мав обов’язковий характер, втім він був проігнорований РФ. Зазначимо, що у своєму наказі Суд ООН установив факт початку РФ військових операцій. Розгляд цієї справи все ще триває³¹.

²⁵ ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine, Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf>> (accessed 05.10.2024).

²⁶ *Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН...* (н 2) 51.

²⁷ ES-11/6. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine, Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023 <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/063/07/pdf/n2306307.pdf>> (accessed 05.10.2024).

²⁸ Application instituting proceedings filed in the Registry of the Court on 26 February 2022. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). ICJ 27.02.2022.

²⁹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. International Treaty. UN General Assembly. Resolution 260 A (III) of 9 December 1948.

³⁰ Order on provisional measures. Application instituting proceedings filed in the Registry of the Court on 26 February 2022. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) ICJ. 16.03.2022 <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>> (accessed 05.06.2024).

³¹ Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) <<https://www.icj-cij.org/case/182>> (accessed 05.06.2024).

Документування і збір доказів передбачає різні методи. Серед них: свідчення очевидців, аналіз відео- та фотоматеріалів, супутникові дані³², OSINT³³. Така діяльність передбачає використання спеціалізованих цифрових платформ для збереження доказів. Хоча значну кількість доказів на національному рівні збирають і фіксують українські правоохоронні органи, однак така діяльність неможлива без широкого залучення українських і міжнародних неурядових організацій. Саме вони проводять значну кількість первинних інтерв'ю з жертвами міжнародних злочинів, формуючи первинну базу для подальшої фіксації свідчень у рамках юридичного процесу³⁴.

Однією з суттєвих проблем є саме масовість вчинення міжнародних злочинів з боку російських військовослужбовців, які фактично ігнорують міжнародні звичаї ведення війни та відповідні міжнародні договори, які є основою міжнародного гуманітарного права. І саме це є підставою проведення документування міжнародних злочинів на рівні міжнародних органів у вигляді резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, звітів Місії чи Комітету тощо. Ці документи не лише формують міжнародний консенсус, а й встановлюють корпус фактів, визнаних на найвищому міжнародному рівні.

Докази, які фіксуються органами ООН у звітах і резолюціях, потрібні передусім для формування спільної позиції держав – членів ООН щодо міжнародних злочинів, порушення статуту ООН, порушення норм міжнародного гуманітарного права, ведення агресивних війн тощо. Можна припустити, що надалі результати документування використовуватимуться спеціальним трибуналом щодо злочину агресії (після його створення), а також МКС, Європейським судом з прав людини, Міжнародним судом ООН, Комітетом з прав людини. Саме для збору, аналізу та представлення фактів щодо порушення прав людини в умовах російсько-української війни Рада ООН з прав людини створила Незалежну комісію з дотримання прав людини в Україні, про яку вже згадувалось вище.

Серед основних проблем, з якими стикаються органи ООН щодо документування міжнародних злочинів, вчинених внаслідок агресії РФ в Україну, можна також назвати використання РФ вето в Раді Безпеки, потурання РФ з боку керівництва ООН, “вибіркова сліпота” Міжнародного Комітету Червоного Хреста та ОБСЄ, проблеми доступу до окупованих територій, обмеженість кадрових ресурсів організацій, що здійснюють безпосередній збір доказів тощо.

³² C Ragni, ‘Digital evidence in international criminal proceedings and human rights challenges’ [2023] 7 EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC) 1–16 <https://doi.org/10.25234/eclic/28255>

³³ L Freeman, ‘Prosecuting Atrocity Crimes with Open Source Evidence: Lessons from the International Criminal Court’, in S Dubberley, A Koenig, D Murray (eds), *Digital Witness: Using Open Source Information for Human Rights Investigation, Documentation, and Accountability* (Oxford Academic 2019).

³⁴ В Прізова, ‘Воєнні злочини РФ в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу’ (Суспільне Новини 07.07.2023) <<https://susilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuut-ih-ta-zbiraut-svidcenna-dla-tribunalu>> (дата звернення 05.06.2024).

Варто зазначити, що діяльність органів ООН у сфері документування міжнародних злочинів передбачає співпрацю з іншими міжнародними органами та організаціями: з МКС, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, ОБСЄ, Радою Європи та Європейським судом з прав людини тощо.

Спробуємо проаналізувати наслідки документування міжнародних злочинів і порушень права людини внаслідок російської агресії в Україні. Так, ООН як ключовий гравець у сфері запобігання агресії та дотримання прав людини виступає майданчиком зосередження зусиль для збору, аналізу і представлення доказів злочину агресії та інших міжнародних злочинів – геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності. Міжнародно-правові акти, на основі яких діють інституції ООН, а так само Женевські конвенції формують правове тло для документування цих міжнародних злочинів і пошуку ефективних колективних засобів притягнення до відповідальності. Документування міжнародних злочинів є важливим кроком на шляху до міжнародної справедливості, яка сприяє боротьбі з безкарністю³⁵.

На сьогодні, попри суттєві недоліки роботи її органів та обґрунтовану критику, ООН залишається організацією, яка через документування міжнародних злочинів дає змогу сформувати передумови для подальшого притягнення винних осіб до відповідальності, у тому числі на міжнародному рівні. Тож документування формує основу для майбутнього відшкодування шкоди, заподіяної Україні та її громадянам унаслідок російської агресії та інших міжнародних злочинів, учинених російськими військовими та посадовцями та створення компенсаційного механізму.

Процес документування супроводжується використанням супутникових знімків, цифрових платформ і штучного інтелекту для аналізу вхідних даних для фіксації та зберігання доказів з високим рівнем достовірності. Для фіксації доказів використовуються різні цифрові платформи та рішення. Водночас недостатність ресурсів обмежує спроможність ООН щодо документування. Вважаємо за необхідне для підвищення ефективності документування, розширення мандатів і можливостей таких спеціалізованих органів, як Незалежна комісія Ради з прав людини чи Моніторингова місія УВКПЛ.

Можна виокремити низку функцій документування міжнародних злочинів:

1. Підґрунтя для майбутніх судових процесів. Зокрема, зібрана інформація та докази можуть бути покладені в основу діяльності спеціального трибуналу за злочин агресії.
2. Підстава для майбутніх рішень щодо компенсацій жертвам агресії. Документування міжнародних злочинів за допомогою механізмів ООН має

³⁵ Commissions of Inquiry and Fact-Finding Missions on International Human Rights and Humanitarian Law. Guidance and Practice (2015) UN. OHCHR. 15 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/CoI_Guidance_and_Practice.pdf> (accessed 05.06.2024).

виступити інструментом легітимації міжнародних позовів, що можуть привести до компенсацій.

3. Політичний тиск на агресора та основа для запровадження санкцій.

4. Підстава для підтримки України з боку міжнародної спільноти.

5. Збереження історичної правди, запобігання маніпуляціям і деформації інформації в майбутньому. Вже тепер РФ спотворює інформацію щодо того, що відбувається як з 2014 р., так і з 2022 р. Яскравим прикладом є ситуація зі збиттям літака МН-17 “Буком”, коли РФ було заповнено інформаційний простір великою кількістю версій, які жодною мірою не мали відношення до реальності.

6. Створюється основа для формування суспільної пам’яті про злочини, що становитиме важливий елемент відновлення справедливості та дієвості міжнародного права.

Співпраця ООН із міжнародними та регіональними організаціями посилює ефективність документування та дає змогу забезпечити комплексний підхід до збору й аналізу доказів.

Суттєвим джерелом документування міжнародних злочинів для інституцій ООН можуть послугувати заяви громадян України до Європейського суду з прав людини, а так само України проти РФ, адже до січня 2023 р. було подано значну кількість скарг проти РФ, фактично надавши суттєвий обсяг фактів порушення прав людини, частина яких може розглядатися як воєнні злочини. Однак залишається необхідним вирішити питання щодо конкуренції юрисдикційних повноважень, з тим, щоб уникнути дублювання розгляду справ. Однак можна припустити, що індивідуальні заяви Європейський суд з прав людини розпочне розглядати не раніше, ніж коли винесе рішення за всіма десяти заявами держави Україна проти РФ. Такі рішення можуть розглядатися як елемент загальної картини і свідчення порушення звичаїв та законів війни з боку РФ.

Іншим міжнародним органом, рішення якого можуть вплинути на прийняття відповідних міжнародних документів інституціями ООН, є, безперечно, МКС, який розпочав провадження і видав 4 ордери на арешт російських високопосадовців щодо міжнародних злочинів, учинених внаслідок агресії РФ в Україну. Як уже зазначалося, саме стандарти фіксації та збирання доказів МКС мають розглядатися як базові стандарти для збирання і зберігання даних щодо міжнародних злочинів, зокрема й на національному рівні.

Важливою залишається взаємодія на рівні ООН та ОБСЄ. Важливим є досвід Моніторингової місії ОБСЄ, яка на базовому рівні документування фіксувала порушення Мінських домовленостей під час гібридної війни в ОРДЛО аж до повномасштабного вторгнення у 2022 р. Надалі ця інформація виступала як джерело для прийняття міжнародних документів як на рівні ОБСЄ, так і на рівні запровадження санкцій проти РФ за порушення Мінських угод.

Серед інших міжнародних інституцій, безпосередньо не пов'язаних з ООН, але які тісно співпрацюють, викликає питання недостатність зусиль Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який не забезпечує виконання своєї функції – стежити за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права, усунувшись, зокрема, від контролю за поведінкою з військовополоненими на території РФ. Речники цієї організації заявляли, що РФ не допускає їхніх представників до військовополонених, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права.

Триває обговорення процедури створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії, оскільки залишається неможливим його створення через Раду Безпеки ООН внаслідок наявності у РФ права вето, як країни, що займає місце постійного члена РБ ООН замість СРСР. До цього процесу активно залучена Рада Європи.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що документування злочинів РФ в Україні інституціями ООН створює передумови для притягнення винних до відповідальності та забезпечення відшкодування заподіяної шкоди. Без належного документування міжнародних злочинів на міжнародному рівні та формування на цій основі міжнародного консенсусу неможливо притягти до відповідальності найвищих посадовців РФ. Саме на основі інформації, зібраної в Реєстрі збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, розраховуватиметься сума компенсації за шкоду, заподіяну Україні та її громадянам внаслідок російської агресії та окупації.

Зважаючи на те, що РФ не лише не шкодує щодо вчинених міжнародних злочинів, не намагається боротися з ними, а хизується вчиненими воєнними злочинами, демонструючи позицію “і що ви нам зробите”, система ООН потребує удосконалення наявних процедур для ефективнішого реагування на міжнародні злочини.

Одним із можливих користувачів фактів, зібраних інституціями ООН, може стати спеціальний трибунал для розгляду злочинів агресії. Водночас обговорення щодо його створення все ще триває.

Виглядає доцільним розширення складу і мандатів Незалежної комісії Ради з прав людини та Моніторингової місії. Очевидно, варто очікувати активнішого залучення спеціальних доповідачів ООН щодо документування міжнародних злочинів, вчинених РФ унаслідок агресії в Україні.

Можна припустити, що збір і зберігання даних супроводжуватиметься певними технологічними інструментами, такими, як, зокрема, використання штучного інтелекту для аналізу даних, ідентифікації підозрюваних та пошуку. В цьому відношенні залишається необхідним вжити відповідних зусиль у сфері кібербезпеки для збереження зібраних доказів.

Навіть за розвитку найгіршої можливої ситуації – укладення перемир'я без компенсацій, процес документування злочинів матиме стратегічне значення. Він забезпечує інструментарій для майбутніх юридичних і політич-

них дій, спрямованих на притягнення до відповідальності винних, отримання відшкодувань та відновлення справедливості. Історія свідчить, що домогтися цього можна навіть за багато років після завершення конфлікту.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Freeman L, 'Prosecuting Atrocity Crimes with Open Source Evidence: Lessons from the International Criminal Court', in SDubberley, A Koenig, D Murray (eds), *Digital Witness: Using Open Source Information for Human Rights Investigation, Documentation, and Accountability* (Oxford Academic 2019) <https://doi.org/10.1093/law/9780198836063.003.0004>.
2. Marschik A, 'Improving the UN Response to Aggression and Mass Atrocities', in Mona Ali Khalil, Floriane Lavaud (eds), *Empowering the UN Security Council: Reforms to Address Modern Threats* (Oxford Academic 2024) 41–54 <https://doi.org/10.1093/oso/9780197780602.003.0004>.
3. *Naukovi komentari do rezoliutsii Heneralnoi Asamblei OON z pytan protydii zbroinii ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy* (Pratsi Laboratorii prav liudyny i hromadianyna imeni akademika Petra Rabinovycha. P Rabinovych hol. red. Medytsyna i parvo 2024) Seriia II. Komentari zakonodavstva. Vypusk 13.
4. *Svitovi manifest pravovoho humanizmu. Zahalna deklaratsiia prav liudyny yak osnova mizhnarodnoho ta natsionalnoho pravozakhystu* (Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadianyna, P Rabinovych red. Medytsyna i pravo 2018).

Journal articles

5. Ragni C, 'Digital evidence in international criminal proceedings and human rights challenges' [2023] 7 EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC) 1–16 <https://doi.org/10.25234/eclic/28255>
6. Kresin O, 'Zmist, kharakter, pravove i politychne znachennia rezoliutsii Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii shchodo protydii ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy u 2014–2023 rr.' [2023] 11 Pravo Ukrainy 35–57.
7. Kresin O, 'Pytannia shchodo kharakteru rezoliutsii Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u doktryni mizhnarodnoho prava' [2022] 11 Pravo Ukrainy 128–47.
8. Kresin O, 'Kharakter povnovazhen ta aktiv Heneralnoi Asamblei OON: statutni polozhennia ta evoliutsiia yikh tlumachennia' [2022] 7 Pravo Ukrainy 112–26.
9. Rabinovych P, Dudash T, Topolevskyi R, Honcharov V, Nakonechna A, 'Naukovi komentar do Rezoliutsii Heneralnoi asamblei OON, ukhvalena 2 bereznia 2022 roku, ES-11/1 "Ahresiia proty Ukrainy"' [2022] 8 Pravo Ukrainy 114–20.

Conference Paper

10. Rabinovych P, 'Vnesok Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u protydiannia zbroinii ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy', *Prava liudyny v period zbroinykh konfliktiv: Zb. materialiv Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii prysviach. 25-richchiu Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"* (Odesa 2022) 12–15.

Newspaper articles

11. Prizova V, 'Voienni zlochyny RF v Ukraini: hromadski orhanizatsii, shcho dokumentuiut yikh ta zbyraiut svidchennia dla trybunalu' (Suspilne Novyny 07.07.2023) <<https://suspilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuiut-ih-ta-zbirauiut-svidcennia-dla-tribunalu>> (accessed 05.06.2024).
12. U Mariupoli zadokumentovano 87 tysiach zahyblykh, ale tsyfra ne ostatochna – ZMI (5 kanal 29.08.2022) <<https://www.5.ua/regiony/u-mariupoli-zadokumentovano-87-tysiach-zahyblykh-ale-tsyfra-ne-ostatochna-zmi-286225.html>> (accessed 05.06.2024).

Ruslan Topolevskyi

UN MECHANISMS FOR DOCUMENTING INTERNATIONAL CRIMES OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

ABSTRACT. The article is focused on the UN mechanisms for documenting international crimes committed by the Russian Federation against Ukraine.

The purpose of the article is not only to review the existing documentation mechanisms, but also to highlight the directions and approaches to form a comprehensive application of these tools, which is important for the further development of international justice and prevention of international crimes in the future.

The UN mechanisms for documenting international crimes committed by the Russian Federation against Ukraine are an important part of the global response to violations of international humanitarian law and human rights in the context of armed conflict. Given the inability of the UN Security Council to make decisions through the veto, the use of the mechanisms of the UN General Assembly and other bodies becomes necessary to ensure the international legal order. In this context, the establishment of the UN Independent International Commission of Inquiry on Violations in Ukraine, as well as the work of the UN Human Rights Monitoring Mission, have become the main tools for documenting Russia's crimes. At the same time, the UN General Assembly has adopted a number of resolutions condemning Russian aggression and supporting international mechanisms for the investigation of international crimes.

The author emphasizes the importance of these mechanisms for accountability for war crimes, as well as for further mobilization of the international community in the fight for justice. As the article shows, the documentation process is the basis for further legal steps, including international investigations and trials. The study covers not only the role of the UN, but also the UN's cooperation with other international organizations.

Particularly important is the emphasis on the fact that UN mechanisms should be integrated into a single system that would include not only the procedural recording of facts, but also ensuring the effective functioning of international and national institutions to assess evidence and bring perpetrators to justice. The author also emphasizes the importance of the functioning of the Register of Damages Caused by Russian Aggression, which will become an important tool for further legal action.

The author provides a comprehensive view of the issues of documenting international crimes in Ukraine, emphasizing the importance of interstate and international cooperation in the struggle for the recovery of international law.

KEYWORDS: UN; human rights; atrocities; international crimes; aggression; war crimes; international humanitarian law; international justice; responsibility for aggression; documentation of crimes.